

DEVLET AKLI DOKTRİNİ VE MODERN TÜRKİYE'YE GEÇİŞ SÜRECİNDE BİR TEZAHÜRÜ OLARAK TEŞKİLAT-I MAHSUSA

Salim ORHAN*

ÖZ

Bir zihniyet ve siyasi yaklaşım/tavır olarak devletin tarihsel varlığı kadar eski olan devlet aklı doktrini, devleti en yüce değer ve bizatihi amaç olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre, devletin meşruiyeti kendine içkindir ve kendinden menkuldür. Devlet aklı doktrini, devletin varlığını korumaya ve selametini muhafaza etmeye mutlak öncelik tanımaktadır. Devletin varlığının ve güvenliğinin/bütünlüğünün korunması için başvurulacak her yöntem mubah sayılmakta ve her araç meşru kabul edilmektedir. Daha özel bir anlamıyla devlet aklı; olağanüstü bir durumda ve “kriz” halinde, devletin muhafazası için herhangi bir hukuk ve ahlak ilkesiyle bağlı olmamasına denk gelmektedir. Devlet aklının mihmandarı olan zorunluluk ve olağanüstü durum, yönetim sanatının bir tekniği olarak istihbaratı da ortaya çıkarmış ve şekillendirmiştir. Türkiye'nin geleneksel devlet anlayışının dayandığı “devletçilik” ilkesinin ve buhran dönemlerindeki siyasi tutumunun temelini, devlet aklı doktrini oluşturmaktadır. Osmanlı'nın modernleşme sürecinin rahminde gelişmiş ve ortaya çıkmış olan Türkiye'nin devlet aklı, selevi olan Osmanlı'dan tevarüs etmiştir. Osmanlı'nın son döneminde ve aynı zamanda bir “kriz” döneminde iktidar olmuş İttihat ve Terakki tarafından bir istihbarat ve askeri örgüt olarak gizli bir şekilde kurulan

* Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, E-Mail: salimhukuk@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9604-8700.

Makalenin Gönderim Tarihi : 14.11.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 19.11.2018.

Devlet Akli Doktrini ve Modern Türkiye'ye Geçiş Sürecinde Bir Tezahürü
Olarak Teşkilat-ı Mahsusa

Teşkilat-ı Mahsusa, devlet aklının en çıplak surette tezahür ettiği örneklerden biridir. Bu çalışma, devlet akli doktrinini birçok cihetiyle araştırmayı ve bu doktrin çerçevesinde modern Türkiye'ye geçiş sürecinde bir örnek olarak Teşkilat-ı Mahsusa'yı incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet akli, yönetim sanatı, istihbarat, modern devlet, Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki.

THE DOCTRINE OF REASON OF STATE AND *TEŞKİLAT-I MAHSUSA* (OTTOMAN SPECIAL ORGANIZATION) AS AN ITS MANIFESTATION IN THE TRANSITION PROCESS OF MODERN TURKEY

ABSTRACT

The doctrine of Reason of State is a mentality and political approach which is as old as the state's historical existence. This doctrine sees the state as the highest worth and objective in itself. According to this approach, the legitimacy of state is inherent and self-proclaimed. The doctrine of reason of state gives priority to protection of state's existence and preservation of its safety. To ensure the state's existence and integrity, any methods, tactics and tools applied to are counted as permissible and accepted as legitimate. More specifically, Reason of State does not correspond to any legal or moral principle in cases of emergency and critical conditions so as to protect state itself. The necessity and emergency, the guide of Reason of State, have also revealed and shaped intelligence as a technique of the art of government. The doctrine of reason of state underlies the principle of statism which has been Turkey's traditional understanding of state and political attitudes in crisis periods. Turkey has emerged and developed in the womb of Ottoman modernization process and its reason of state has also been inherited from Ottoman as its predecessor. Without hiding anything, it appears that Teşkilat-ı Mahsusa (Ottoman special organization) is one of the examples of reason of state. It was secretly established as an intelligence department and military organisation by İttihad ve Terakki (Committee of Union and Progress) which came to power in a crisis in the last period of Ottoman Empire. This study aims to research the doctrine of reason of state in many aspects and to analyse Teşkilat-ı Mahsusa as an example in the transition process of modern Turkey within the scope of this doctrine.

Keywords: Reason of State, art of government, intelligence, modern state, Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki.

I. GİRİŞ

Modern devletin karakteristik özelliklerini yansıtan en önemli kavramlardan biri olan “devlet aklı”, terim olarak 16. yüzyıl modern Batı Avrupa’sında ortaya çıkmış ve 17. yüzyılda yaygınlık kazanmış bir kavramdır. Her ne kadar siyasi diskura modern çağın başlangıcında girmiş bir kavram ve modern devletin ruhuna işlemiş bir kuram olmakla birlikte, devlet aklı doktrininin izini eski çağlara kadar sürmek mümkündür. Terimden daha kadim olan devlet aklı doktrini, belli tarihsel şartlar altında biçimlenmiş ve buna bağlı olarak en çıplak ve somut haliyle modern devletin içinde görünmüş olsa da tarihin farklı zamanlarında farklı biçimlerde zuhur etmiştir. Esasen devlet aklı doktrini, modern devletten ibaret olarak değerlendirilmediğinde devlet denilen yapının zaman ve mekan şartlarına bağlı olarak değişmeyen özüne ve ruhuna (kernel) nüfuz etmiştir.

En genel anlamıyla devlet aklı doktrini, devleti bir bütün olarak “yönetmeye” ilişkin olup belirli bir yönetim anlayışı ve siyasi tutumu ifade etmektedir. Devlet aklının öngördüğü siyaset ve yönetim anlayışı ise, devlet merkezli bir zihniyette ve “devletçi” bir tutuma işaret etmektedir. Böyle bir zihniyet ve felsefe ise, devletin meşruiyetini bizzat devletin içinde bulmakta ve devleti en yüce değer olarak görmektedir. Dolayısıyla meşruiyeti kendine içkin olan devlet için “gerekli” olan her şeyin yapılması ve bir yüce değer olarak devletin sağlığının ve gücünün korunması için gerekli olan her yolun kullanılması öngörülmektedir. Başka bir ifadeyle, devletin güç ve sağlığına yönelik herhangi bir tehdidin bertaraf edilmesi için başvurulacak gerekli yöntemleri sınırlayacak herhangi bir moral ve hukuksal kıstas bulunmamaktadır. Bu çerçevede, devlet için kendi doğasında bulunabilecek sınırlamalar dışında herhangi bir hareket kısıtlaması bulunmamakta ve nerdeyse “mutlak” bir serbestiyet söz konusu olmaktadır. Devlet aklı doktrini, özellikle “kriz” denilebilecek herhangi bir durumun veya olgunun ortaya çıkması halinde değişik formlar içinde belirginlik kazanmaktadır. Bu durum ise, devleti kurmak ve özellikle sağlığını ve gücünü korumak ve sürdürmek ve aynı zamanda karşılaşılabilecek krizleri bertaraf etmek için gerekli olan araçların bilgisini ve kullanımını gerektirmektedir. Bu bağlamda devlet aklı doktrini, aynı zamanda “kriz” anında ve belirsiz ve karmaşık durumlarda doğru bir “yönetim sanatının” gerçekleşmesini sağlayacak araçların gizli bilgisini elde etmeye ve geliştirmeye gönderme yapmaktadır. Teknik olarak bu ilmi sağlayacak araçlardan biri olarak “istihbarat” ve modern devletin

bürokratik kurumlarından biri olan “istihbarat kurumları”, devlet aklının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

“Devlet akli” doktrini, modern Türkiye siyasetinde hep geçerli olagelmekte ve farklı form ve kavramlar içinde ifade bulmakta ve tartışma konusu olmaktadır. Osmanlı modernleşme sürecinin rahminde gelişip-doğan modern Türkiye'nin zihniyet kodlarının serüveninin anlaşılması, Osmanlı-Türkiye geçiş sürecinde adeta “alt-üst” bir dönemde egemen olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zihin, tavır ve eylem kodlarının anlaşılmasına bağlıdır. Teşkilat-ı Mahsusa ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin “gerçek/asıl” yüzünü ve “devlet aklını” yansıtan önemli bir yapıdır. Teşkilat-ı Mahsusa, devleti merkeze alan ve bu amaç için her türlü aracı kullanan gizli bir “istihbarat” ve “askeri” örgüt biçiminde yapılanmıştır. Bu yapı ile “devlet akli” doktrini, modern Türkiye siyasetinde çıplak bir surette daha da kökleşmiş ve yerleşik bir gelenek haline gelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de “devlet akli”nın ne denli köklü olduğunu ve nasıl geliştiğini göstermek bakımından Teşkilat-ı Mahsusa incelenmesi gereken önemli bir konudur.

Bu çalışma, devlet akli kavramını ve kuramını çeşitli boyutlarıyla incelemekte ve bir örnek olarak Teşkilat-ı Mahsusa'da tezahürünü irdelemeye ve tespit etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle “devlet akli” kavramının anlamına ve tarihsel/düşünsel gelişimine, doktrinin boyut ve görünüm biçimlerine, “gizli” ve “çıplak” suretlerine bakılacaktır. Daha sonra konu bağlamında, yani bir yansıması ve örneği olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu ve amacı, yapısı ve faaliyetleri araştırılacaktır.

II. “DEVLET AKLI” KAVRAMI VE GELİŞİMİ

“Devlet akli”, terim olarak Türkçeye *hikmet-i hükümet* olarak da tercüme edilen Fransızcadaki “raison d'état”, Almandaki “Staatsräson” veya “Staatsraison”, İtalyancadaki “ragione di stato” ve İngilizcedeki “reason of state” terimlerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹ Devlet

¹ Mithat Sancar, “Devlet Akli” Kıskaçında Hukuk Devleti, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 13. Diğer dillerde geçen bu kavramın lafzının Türkçe tercümesi konusunda kesin bir uzlaşma bulunmamaktadır. Eski kullanım olan *hikmet-i hükümet* teriminin hem yabancı dillerdeki sözcüklerin lafız olarak tam karşılığını vermediğini ve hem de kavramın anlamını ve kapsamını karşılama konusunda da eksik kaldığını düşünen

aklı teriminin ilk olarak kim tarafından ve ne zaman kullanıldığına yönelik tam bir netlik bulunmasa da, terimin ilk olarak 16. yüzyılda İtalya’da ortaya çıktığı, oradan da Fransa’ya geçip geliştiği ve diğer Avrupa ülkelerine yayıldığı genel olarak kabul edilmektedir. Devlet aklı kavramının İtalyanca karşılığı olan “ragione di stato” terimini ilk kez hangi düşünürün kullandığı konusunda da farklı tahminler yapılmakla birlikte, kavram olarak bir kitap başlığında ilk kez Giovanni Botero’nun 1589’da yayımlanan “*Della Ragion di Stato*” adlı temel eserinde geçmektedir.² Devlet aklı kavramı, en basit şekliyle devlet merkezli bir

Sancar, “devlet akli” teriminin hem lafız hem mana ve hem de tarihsel gelişim itibariyle daha uygun olduğunu ileri sürmektedir. “Genel ve evrensel biçimiyle doktrinin kendisi de, belli bir siyaset ve yönetim anlayışını, bir bütün olarak belli bir devlet zihniyetini” ifade ettiğinden dolayı “devlet akli” teriminin, sözel, tarihsel ve evrensel açıdan daha isabetli olduğunu belirtmektedir. Sancar, “*Devlet Akli*” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 14-15. Erdoğan ise, kavramın sözcüklerinin lafzi tercümesinden ziyade özellikle Fransızcadaki “raison d’état” kavramı üzerinden hareket ederek “hikmet-i hükümet” teriminin anlamsal olarak daha isabetli bir kullanım olduğunu belirtmektedir. Mustafa Erdoğan, “Hikmet-i Hükümet’ten Hukuk Devletine Yol Var mı?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 13, 2000-01, s. 46. Erözden de, “devlet akli” ifadesinin diğer dillerde kullanılan kavramın sadece yaygın olarak anlaşılan dar anlamına denk geldiğini, geniş ve aynı zamanda asli anlamını karşılamakta yetersiz kaldığını belirterek “hikmet-i hükümet” terimini kullanmayı tercih etmektedir. Ozan Erözden, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, içinde *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara, 2012, s. 63. Saygılı ise, Türkçe akademik literatürde kabul edilen bu iki terimin de (devlet akli ve hikmet-i hükümet), kavramın anlamını ve ruhunu veremediğini belirtmekte ve dolayısıyla kavramın ruhunu korumak için köken dili olan İtalyancadaki “ragione di stato” terimini kullanmayı tercih etmektedir. Kavramın ruhunu ise, “devletin kriz halindeki tavrı” olarak tanımlamaktadır. Abdurrahman Saygılı, *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2014, s. 64. Kavramın lafzının Türkçedeki karşılığına yönelik yapılan bu tartışmalardan bihaber olmamakla birlikte, bu çalışmada “devlet akli” kullanılmıştır.

² Sancar, “*Devlet Akli*” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 16. Maurizio Viroli, reel “ragione di stato” terimini politik diskurun içine 16. yüzyıl İtalyan yazar Francesco Guicciardini tarafından eklendiğini belirtmektedir. Guicciardini, *Dialogo del reggimento di Firenze (1526)* kitabının okuyucularına, devletlerin muhafazası ve korunması söz konusu olduğunda ahlaki vicdanın buyruklarından ziyade devletin gelenek ve akli (*secondo la ragione e uso degli stati*) açısından düşünmeyi tembihlemektedir. Maurizio Viroli, *From*

siyaset felsefesinin sembolik adı olarak anlaşılabilir. Siyasetin devlet merkezli anlaşılmasına işaret eden devlet aklı, kısaca “siyasette devletçilik” veya “devletçi siyasi felsefe” olarak tanımlanabilir. Bu felsefe devleti bizatihi bir amaç ve “kendinde varlık” olarak değerlendirmektedir.³ Devlet, her değerden önce gelen ve ötesinde yüce bir değerdir.

Devlet aklı doktrininin anlam boyutlarının ayrıntılarına geçmeden önce devlet aklı kavramının “tarihsel” boyutunun kısaca ele alınması, doktrinin anlam detaylarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Diğer bir deyimle, devlet aklının tarihinin ne zaman başladığı sorgulaması doktrininin daha etraflı bir şekilde kavranmasına ve bütünsel bir anlam kazanmasına katkıda bulunacaktır. Öncelikle devlet aklının kısa ve yalın bir tanımı da tarihsel tartışmanın sağlıklı yürütülmesi için gerekmektedir. Devlet aklı ise, en yalın şekliyle “üstün otoritenin çıkarlarının bütün diğer bireysel, toplumsal veya ekonomik çıkarlardan ve temel etik ilkelerden önce geldiği şeklindeki bir tasavvur” olarak anlaşılabilir.⁴ Yaygın ancak daha özel anlamıyla devlet aklının, devletin güvenliğini sağlamak ve varlığını korumak amacıyla, olağan koşullar altında geçerli olan hukuk ve ahlak ilkelerini ihlal etmenin haklı görülmesi/gösterilmesi olarak anlaşılması mümkündür.⁵ Devlet aklı, devletin köken ve meşruiyeti ile ilgilenmeksizin devleti korumayı hedeflemektedir. Diğer bir deyişle, devleti ebedi kılmak temel amaçtır. Artık devleti muhafaza ederek ebedileştirmeye çalışan devlet aklını, devletin temeli/doğası veya bizatihi kendisi olarak tarif etmek pek de yanlış olmayacaktır. Elbette bu ruh her hal ve durumda çıplak bir gözle görülmeyecek kadar da sinsidir. Ancak bazı tarihsel şartlar ve olaylar altında çeşitli biçimlerde ve muhtelif yollar üzerinden belirginleşmekte ve görünürlük kazanmaktadır.

Devleti -her türlü araç ile- ebedileştirmeye çalışan ve devletin temeli veya “sinsi” ruhu olarak tarif edilen devlet aklının tarihsel

Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics 1250–1600, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 178. “Devlet aklı” kavramı, ilk olarak Guicciardini tarafından kullanılmış olsa bile ancak Giovanni Botero'nun temel eserinin yayımlanmasından sonra yaygınlık kazanmış ve kuram olarak artık bu kavram üzerinden ifade edilmeye başlanmıştır.

³ Erdoğan, “Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?”, s. 46.

⁴ Sancar, “Devlet Aklı” Kısacasında Hukuk Devleti, s. 24-25.

⁵ Erözden, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, s. 63.

geçmişini, fani olan her türlü aracın üstünde “aşkın” bir amacın bizatihi kendisi olarak ebedileşecek olan devletin tarihsel geçmişi üzerinden tespit etmeye çalışmak gerekmektedir. Bu bağlamda, genel olarak devletin ve daha özel olarak da devlet aklının tarihsel geçmişiyle ilgili iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi, devletin ve buna bağlı olarak devlet aklının belli bir tarihsel bağlam içerisinde doğduğunu ve belli bir çağa ait olduğunu belirtmektedir. Bu anlayışa göre, “devlet, kuramsal ve olgusal temelleri 14. ve 17. yüzyıllar arasında Batı Avrupa coğrafyasında atılan kendine özgü (nevi şahsına münhasır) bir siyasi örgütlenmenin adıdır.”⁶ Bu örgütlenme tipinin daha sonra küresel bir yaygınlık kazanması ona zamansal ve mekânsal açıdan evrensel bir nitelik kazandırmamaktadır. Esasen bu yaklaşım devleti, modern devletten ibaret görmekte ve devlet aklını da modern devlet içerisinde değerlendirmektedir.

İkinci yaklaşım ise, devletin ve devlet aklının belli bir zamana ait olmadığını, zaman ve mekan bakımından evrensel bir nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayış biçimi, devleti, salt kurumsallaşmış siyasi bir iktidar örgütlenmesi anlamındaki modern devlet olarak değerlendirmemekte ve devlet aklını da salt modern devlet içinde okumamaktadır. Aslında bu yaklaşımda “örtük olarak söylenmek istenen, kavramın [devlet aklının] salt modern devletin bir yarattığı olmadığı, aksine ‘devlete’ ya da daha doğru bir söylemle iktidara ilişkin olduğudur.”⁷ Meinecke, devletin zamana ve koşullara bağlı olarak değişebilen özel bir yapısı ile genel ve değişmeyen bir özü/ruhu (kernel) bulunduğunu ifade etmektedir. Devletin bu değişmeyen özünü ve ruhunu, devlet aklı teşkil etmektedir.⁸ Bu çerçevede, devlet aklı belli tarihsel şartlar altında biçimlenmesine ve belirginleşmesine rağmen, salt bir döneme hapsolmuş bir anlayış ve tutumu temsil etmemekte, aksine zaman ve mekan açısından *evrensel* bir niteliğe sahiptir.⁹ Devlet aklı, terim olarak modern devlet döneminde siyasal lügat içine girmiş ve daha

⁶ Erözden, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, s. 67.

⁷ Saygılı, *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, s. 65.

⁸ Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'état and Its Place in Modern History*, Trans. Douglas Scott, Yale University Press, New Haven, 1962, s. 17. Saygılı, şöyle ifade etmektedir: “Devletin değişmez özünün ta kendisidir region di stato [devlet aklı]... Aslında lafi dolaştırmadan söylenirse, Devletin ta kendisidir ragion di stato. Kriz halinde aldığı tavır; olağan dönemlerde sakladığı, uyuttuğu ‘doğasının’ uyanışıdır.” Saygılı, *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, s. 67.

⁹ Sancar, “Devlet Aklı” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 24.

çok belirginlik kazanmış olsa da, bir zihniyet/yaklaşım ve ruh olarak devletin varlık kökeni kadar kadimdir. Devlet aklını açıkça Antikçağda görmek mümkündür.

Devletin tarihi ile var olan devlet akli, tarihsel yolculuğunun farklı dönemlerinde muhtelif biçimlerde görünmüş, çeşitli kavramlar üzerinden ifade bulmuş ve o dönemin “ihtiyaçları” çerçevesinde yansıma bulmuştur. Bu nedenle, modern öncesi dönemlerde devlet akli için atıf bulan anlatımların ruhuna bakmak gerekmektedir. Mesela Cicero'nun Roma Cumhuriyeti'nin anayasasına yönelik çalışmasında kullanmış olduğu *salus populi suprema lex esto* (insanların sağlık ve güvenliği en yüce kanundur) ifadesi devlet aklının bir tezahürüdür. Cumhuriyetin güvenliğine yönelik herhangi bir ihlal tehdidi ile karşı karşıya kalındığında Senato, Konsülleri yüksek askeri komutan olarak atamakta ve tehdiye karşı koymak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri almakla yetkilendirmektedir. Thomas Poole, Cicero'nun bu yaklaşımını Avrupa tarihinin daha geç bir evresinde literatüre giren “devlet akli” kavramının anlamına denk geldiğini belirtmektedir.¹⁰ Devlet aklının tarihsel örneklerini, elbette sadece Cicero'nun düşünce dünyasında veya Roma Cumhuriyeti'nin başvurularında değil; başkaca birçok yerde görmek mümkündür. “Platon'un Gece Konseyi, Roma'da Diktatörlük ve Aristo'da Tiran hep rasyonel bir çözüm olarak *ragion di stato* [devlet akli] mantığını kullanmaktadır.”¹¹ Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Örneğin, MÖ. 4. yüzyılın başlarında yazmış olduğu bir kitabında Atinalıların haksız uygulamalarını gerekli bir siyasal eylem olarak değerlendiren ve “hak kuvvetlinindir” görüşünün savunucusu olarak da bilinen Thukydides'de de devlet aklını görmek mümkündür.¹² Özellikle devlet akli kavramının ilk ortaya çıktığı 16. yüzyıl ile 17. yüzyılda meşhur Roma tarihçisi Tacitus'un siyasal görüşlerinin sıklıkla dile gelmesi de tesadüf değildir. Devlet aklının evrenselliğini gösteren Batı dışı örnekler de vermek mümkündür. Haslam'ın belirttiği gibi, Çin'de ve/ya İslam kültüründe/tarihinde devlet akli uygulaması kabul görmüş ve hüküm

¹⁰ Thomas Poole, *Reason of State: Law, Prerogative and Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 1-2.

¹¹ Saygılı, *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, s. 73.

¹² Sancar, “Devlet Akli” *Kısacasında Hukuk Devleti*, s. 51.

sürmüştür. İslam kültürü içerisinde tarihi bir örnek olarak İbn-i Haldun'da devlet aklının izleri açıkça görülmektedir.¹³

Devlet aklı doktrini, modern devlet ile sınırlı olmayıp zaman ve mekan olarak evrensel bir niteliğe sahip olsa da, teknik bir nitelime olarak terimin modern devletin olgunlaşmaya başladığı 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkması ve daha önceki dönemlere kıyaslanmayacak derecede atıf almış olması da tarihsel bir rastlantı olmayıp bizatihi modern devletin mayasını oluşturduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, “devlet aklı'nın, dolaysız referans olma ve yaygın itibar görme anlamında hükümlerlik sürdüğü dönemin 17. yüzyıl olduğunu vurgulamak gerekir.”¹⁴ Devlet aklı, tarihin daha önceki dönemlerinde görülmemiş derecede modern devlet içerisinde belirginlik kazanmış ve sistematik bir hal almıştır. Bu durum modern devletin sahip olduğu araçlarla ilgilidir. Modern devleti, kendisinden önceki siyasi örgütlenme biçimlerinden veya devletlerinden ayıran en belirleyici özellik iktidar ilişkisindeki farklılıktır. Modern devletteki iktidar ilişkisini tanımlayan kavram, *egemenliktir*. Egemenlik ise, en saf haliyle, modern devletin ilk dönemlerinde Jean Bodin tarafından mutlak, bölünmez/devredilmez ve sürekli olma nitelikleriyle tavsif edilmektedir. Böyle bir egemenlik anlayışının modern devlete sağladığı araçlar; modern devlet aklının çok daha şümulü, sistematik ve “sinsi” olmasını, her daim ve gerektiğinde her yerde açık ve/ya gizli olarak devrede olmasını sağlamıştır. Öyle ki, anti-tezi olan kuramın içine bile dahil olabilmıştır. Hobbes'ın çerçevesini çizdiği modern devlet, her şeyi yapabilecek kudrete malik, her yerde hazır ve nazır bir yapı, adeta bir yeryüzü tanrısı olan *Leviathan*'dır. Böyle bir modern devletteki devlet aklı doktrini, çok daha “yıkım” potansiyelini taşımaktadır.¹⁵

¹³ Jonathan Haslam, *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations Since Machiavelli*, Yale University Press, New Haven, 2002, s. 20, 27-28.

¹⁴ Sancar, “Devlet Aklı” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 18.

¹⁵ Hobbes'taki devlet aklının boyutlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Poole, *Reason of State: Law, Prerogative and Empire*, s. 19-60.

III. DEVLET AKLI DOKTRİNİNİN ANLAM BOYUTLARI VE GÖRÜNÜM SURETLERİ

Devlet aklını kitap başlığında kullanan ilk düşünür olarak Botero, devleti insanlar üzerinde muhkem hakimiyet ve *devlet aklını* da bu hakimiyeti kurma, muhafaza etme ve genişletme araçlarının bilgisi olarak tanımlamaktadır. Her ne kadar söz konusu hakimiyetin kurulmasını, muhafazasını ve genişletmesini kapsamakla birlikte devlet akli, kurulmasından ve genişletilmesinden daha ziyade muhafazası ile ilgili olduğu da belirtilmektedir.¹⁶ Burada öne çıkan temel iki unsur, devletin korunması ve bunun araçlarının bilgisidir. Burada devletin korunması için araçların bilgisi, gerekli olan her türlü aracın kullanımını da beraberinde getirmektedir.

Devlet akli doktrininin ve onun modern tarih içindeki yerine yönelik yaptığı çalışmada devlet aklını “ulusun sevk ve idaresinin temel ilkesi, devletin ilk hareket yasası” olarak ifade eden Meinecke'ye göre, devlet akli, devlet adamına devletin sağlığını ve gücünü koruması için ne yapması gerektiğini söylemektedir.¹⁷ Devletin gücünün korunmasına yönelik gerekli olan somut yöntemler ile hukuksal ve etik ilkeler arasında çıkabilecek bir çatışmanın çözümü, devlet aklını ortaya çıkarmaktadır. İktidar hırsının tetiklediği tutum ile ahlaki sorumluluğun gerektirdiği tutum arasında (*Kratos* ile *Ethos* arasında) bir köprü olan devlet akli, devlet varlığının en yüksek noktasına ulaşmak için ne yapılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁸ Devletin muhafazası, etik ilkelerin yanı sıra kişisel iktidar hırsının da ötesinde bir şeye işaret etmektedir. Bu bağlamda; devlet akli, hükümdar kendi iktidarının hizmetkarına dönüştüğünde ve kişisel kaprislerini kısıtladığında ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Burada devlet aklının *rasyonellik* ile ilişkisi bariz olarak görünmektedir.

¹⁶ Bkz. Giovanni Botero, *The Reason of State*, Trans. P.J. Waley & D.P. Waley, Yale University Press, New Haven, 1956, s. 3.

¹⁷ Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'état and Its Place in Modern History*, s. 1.

¹⁸ Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'état and Its Place in Modern History*, s. 5.

¹⁹ Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'état and Its Place in Modern History*, s. 10.

Devlet akli doktrinin mihmandarlığını, “*devletin gereklilikleri / zorunlulukları*” oluşturmaktadır. Zorunluluklar ise devletin özünde gizlidir. Temel amacı varlığı olan ve meşruiyetini de bizatihi varlığından alan devlet, bu amaç çerçevesinde zaruretleri yine kendisi belirlemektedir. Belirlenen bu zaruretlere için gerekli olan her türlü aracı (hukuk ve ahlak değerleri ile sınırlanmaksızın) bilme ve kullanma, devlet aklına tekabül etmektedir. Bu bağlamda, Meinecke tarafından ifade edildiği gibi “devlet akli her şeyden önce siyasi davranışta yüksek derecede bir rasyonalite ve amaca uygunluk gerektirmektedir.”²⁰ Tam da bu noktada modern devlet akli doktrinine yönelik düşünsel arayışların en çok ulaştığı isim olan Machiavelli’nin düşünce sistemini tartışmak gerekmektedir. Bir yandan modern devlet akli doktrinine temel oluşturan zihniyetin esasının Machiavelli’de bulunduğu iddia edilirken; diğer yandan Machiavelli’de devlet aklının gerektirdiği bir rasyonalitenin bulunmadığı ileri sürülmektedir.²¹ Devlet akli bağlamında Machiavelli’ya yönelik bu iki yaklaşımda da bir hakikat noktası bulunmaktadır.

Machiavelli’nin siyasi düşünüş tarzında devlet aklının esas olduğunu ileri sürenler çoğunlukla *Prens* eserine (özellikle de 18. Bölüm) atıfta bulunsalar da, daha sonra yazmış olduğu ve daha fazla “hukukilik” barındıran *Söylevler* eserinde de devlet akli doktrininin izdüşümlerinin bulunduğunu örnek ifadeler üzerinde göstermektedirler.²² Özellikle *Prens*’te geçen bir prens, “devletini korumak için sadakat, merhamet, insaniyet ve din gözetmeksizin hareket etmeye çoğunlukla mecburdur” ifadesi devlet aklının saf hali olarak değerlendirilmektedir.²³

²⁰ Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d’état and Its Place in Modern History*, s. 6.

²¹ Bkz. Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*, Ed. Michel Senellart, Trans. Graham Burchell, Palgrave -Macmillan, London, 2007; Saygılı, *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, s. 69-74.

²² Bkz. Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d’état and Its Place in Modern History*, s. 29-48.

²³ Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d’état and Its Place in Modern History*, s. 40. Machiavelli’nin *Söylevler* eserinde geçen şu ifade de devlet aklının bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir: “Anayurdun korunması için, kişi bir şeyin hukuki mi hukuk dışı mı, yumuşak mı zalimce mi, övgüye değer mi utandırıcı mı olup olmadığını düşünmek üzere bir an için bile durmamalıdır; aksine bütün diğer mülahazaları bir yana bırakarak, devletin hayatını ve onun özgürlüğünü hangi karar koruyacaksa onu sonuna

Machiavelli'nin kuramında, iktidarı ele geçirmek ve korumak siyasal eylemin temel düsturu olarak görülmesi ve bunun için gerekli olduğunda hiçbir ilkenin engelleyici olmaması ve her türlü aracın meşru değerlendirilmesi devlet aklının mihmandarlığını yapan zorunluluk ile ilgili olarak değerlendirilmektedir. Ancak Machiavelli'nin savunduğu iktidarın prensin “şahsi” bir iktidarı olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir anlatımla devlet aklının gerekeni olan her şeyin devlet için değil, devlet dahi her şeyin prens için olduğu bir iktidar ilişkisine denk geldiği belirtilmektedir. Ancak kendi dönemi içerisinde düşünüldüğünde soyut olan devleti somut olan devlet yöneticisine indirgemesi Machiavelli'yi devlet akli doktrininin dışına itmeye çalışmıştır.²⁴ Fakat modern devlet aklının gerektirdiği *rasyonalite* açısından bakıldığında Machiavelli'yi devlet aklının dışında değerlendirmek mümkündür.

Devlet aklını “temelde devletin var olması ve kendi bütünlüğünü koruması için gerekli ve yeterli olanı tespit etmek”²⁵ olarak tanımlayan Foucault, Machiavelli'nin öğretilerini devlet akli çerçevesinde değerlendirmemektedir. Foucault'a göre Machiavelli'nin derdi devlet değil, prensin kendisidir. Başka bir ifadeyle, Machiavelli'nin korumaya çalıştığı şey prensin hükümlarlığına ilişkin olduğunu belirtmektedir. Yani prensin kendi topraklarına ve nüfusuna yönelik olan iktidar ilişkisi olarak prensliği kurtarmaktır.²⁶ “Machiavelli'nin tüm analizi, prens ile devlet arasındaki bağı neyin sürdürdüğünü ya da pekiştirdiğini tanımlamaya yönelikken, devlet aklının gündeme getirdiği sorun bizzat devletin varlığı ve doğası sorunudur.”²⁷ Bu yaklaşım çerçevesinde

kadar izlemelidir.” Aktaran; Erdoğan, “*Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?*”, s. 47-48.

²⁴ Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, Machiavelli'nin yaklaşımı ile Fransa Kralı XIV. Louis'in “devlet benim” yaklaşımı ilk bakışta aynı görünümü verse ve benzerlikleri bulunsada tarihsel bağlam içerisinde farklılık barındıran yaklaşımlardır. XIV. Louis'in söylemi, mutlak monarşik bir yaklaşım olarak modern devletin olgunlaşmaya başladığı dönemde devlet ile somut olan yöneticisini birleştiren bir anlayış olarak devlet aklına denk düşmektedir.

²⁵ Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*, s. 232.

²⁶ Bkz. Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*.

²⁷ Michel Foucault, “Omnes et Singulatim: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden – Osman Akinhay, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 46.

Machiavelli'nin esasen prensin çıkarlarını hesapladığını söylemek mümkündür. Botero'nun devletin gündelik yönetiminden günlük yaşamın fonksiyonlarına kadar rasyonalitenin bir tipi olarak tanımladığı devlet aklı, Machiavelli'de pek görünmemektedir.

Botero'nun devlet aklının merkezine devletin korunması ve bunun araçlarının *bilgisini* koyması devlet aklının rasyonalitesine ilişkindir. Esas olarak Foucault'nun devlet aklına yönelik yaklaşımının özünde Botero'nun yaklaşımı yer almaktadır, ancak daha geliştirilmiş ve kılcal damarlarına kadar inilmiştir. Foucault, devlet aklının bilgiyle – *rasyonel bilgiyle*- ilgili bir “sanat” ve bu sanatın da devleti yönetme sanatı olduğunu belirtmektedir. Belli kuralları bulunan bu spesifik yönetim sanatının varlığı, devletin kendisiyle ve gerektirdikleriyle ilgilidir. Devletin rasyonel yönetim sanatı olarak anlaşılan devlet aklı, bunun araçlarının bilgisini elde etmenin ve geliştirmenin arayışına girmekte, gerekli ve yeterli boyutta elde etmektedir. Artık bilgi zorunlu bir durumdur. Yani devletin yönetimine ilişkin somut, kesin ve dengeli bilgiler gerekmektedir. Zaten devlet aklının tipik bir özelliği olan yönetim sanatı, siyasi *istatistik* veya *aritmetik* diye isimlendirilen disiplinin gelişmesiyle iç içe geçmiş vaziyettedir.²⁸ Devletin muhafazası için tehlike arz eden güçlerin bilinmesi, doğru yönetimi sağlayacak ve devletin bütünlüğünü korumasını temin edecektir. Devlet “düşmanları”nın verdiği korku ancak onlar ile ilgili bilgilerin elde edilmesi ile giderilecektir.

“*Düşman korkusu*”, devlet aklı doktrininin şekillenmesinde ve bu bağlamda siyasette ve uluslararası ilişkilerde ciddi bir rol oynamıştır.²⁹ Modern devletin en temel iki kavramı olan egemenlik ve devlet aklı birbirini karşılıklı olarak beslemiş olsa da, egemenliğin zembereğinin

²⁸ Foucault, “Omnes et Singulatim: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, s. 45-47.

²⁹ Mesela devlet aklı teriminin yaygınlaşmasını en fazla yol açan Botero'nun devlet aklı ile ilgili açıklamalarında “düşman korkusu” açıkça göze çarpmaktadır. Botero, Hristiyan hükümdarların Osmanlıya karşı savaşmaları gerektiğini ve Sultanı yenmeleri gerektiğini şayet yenmezlerse Sultanın onları yok edeceğini belirtmektedir. Çünkü devlet aklı Osmanlı'da Avrupa'da olduğundan daha başarılıdır. Yani ancak devlet aklı ile “düşman” olan Osmanlı'ya karşı güvende olunacağını açıklamaktadır. Zaten devlet aklı doktrini, o dönemde dış siyasetin en önemli belirleyicisi olmuştur. Richard Tuck, *Philosophy and Government 1572-1651*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 67.

devlet aklından türediğini belirtmek mümkündür. Bu bağlamda, egemenliğin de dış düşman korkusu ile bunun iç düşman korkusuna aktarılmasında türediği söylenebilir. Bu her iki düşman korkusu da, devletin dahili düzeninin korunmasına katkı sağlamaktadır. Bodin'den Hobbes'a birçok düşünür, dahili düzen ilkesini korku ve güç açısından tanımlamıştır. Düşmanların şerrinden emin olmak, güçlerinin ve bunlara karşı koyacak araçların bilgisi ile mümkün görülmüştür. Aynı zamanda bu bilgi, yönetim sanatının icrası için salt bir malumat olmayıp operasyonel bir boyut da içermektedir. Devletin bütünlüğü ve dahili düzeni tehdit eden unsurların –herhangi bir değer kısıtlaması olmaksızın– gerekli olan her türlü araç ve yöntem ile yok edilmesi söz konusu olmaktadır.

Modern devletin olgunlaştığı 17. yüzyılda devlet aklı üzerine yazılan metinlerin neredeyse tamamı, kendi devleti ve diğer devletlerin ayrıntılı bilgisinin devletin güç ve istikrarını korumak için hayati bir öneme sahip olduğunu iddia etmiştir.³⁰ Ayrıca etkili olması için devlet aklı tarafından gerekli görülen bilginin de, gizli tutulması gerekmektedir. O zaman açıkça devlet aklının bir parçası olan bu bilgi, “devlet sırrı” (*arcana imperii*) niteliğindedir. Bilhassa devletin “düşmanları ve muhalifleri/rakipleri” tarafından bu bilginin ve gerçek kaynağının öğrenilmemesi hayati önem arz etmektedir.³¹ Böyle bir gizemli bilginin yaratacağı başka bir durum da, devletin gücünü ve “derinliğini” bilinmez kılmaktır. Devletin gücü ne kadar bilinmezse o kadar saygı duyulacak ve devlet de kendini o denli korumuş olacaktır.

Devlet aklının bir parçası olarak gizli bilgi ihtiyacı, *istihbarat sanatının* oluşmasına yardım etmiş ve şekillendirmiştir.³² *İstihbarat*, yönetme sanatının bir tekniği olarak modern devlet aklının ayrılmaz bir parçası olmuştur. *İstihbarat*, devletin çıkarlarını güvence altına almak ve istikrarını korumak için gerekli ve karmaşık bir yönetim sanatı olarak anlaşılmış ve uygulanmıştır. Bu bağlamda, devlet aklının bir parçası olan *istihbarat*, salt bilgi ve haberden veya bir sekreteryaya tarafından toplanan

³⁰ Steven Hutchinson, “Intelligence, Reason Of State and The Art of Governing Risk and Opportunity in Early Modern Europe”, *Economy and Society*, Vol. 43, No. 3, 2014, s. 384.

³¹ Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*, s. 275.

³² Hutchinson, “Intelligence, Reason Of State and The Art of Governing Risk and Opportunity in Early Modern Europe”, s. 386.

gerçekler ve olay bilgisinden daha fazlasını ifade etmektedir. Uygun bir istihbarat, -çıkarları, tutkuları, tasarımları- konu ve komşularının gerçek doğasını ortaya çıkaracak ve böylece belirsiz ve karmaşık bir ortamda doğru bir şekilde yönetim sanatını gerçekleştirmesini sağlayacak gerekli olan “öngörü” ve “rasyonel bilgi” ile donatılmış olacaktır.³³ Bu durum, devlet aklının gerekeni ve devleti korumanın temel anahtarı hükmündedir. Böyle bir bilgi olmadan devletin muhafazası kaybolmaktadır. Çünkü istihbarat, devlet aklı vasıtasıyla hükümeti hem daha muhtemel hem de daha etkili kılmaktadır. Devletin yönetmesine ihtiyaç duyduğu tehlike ve fırsatları yönetilebilir bir forma sokmaktadır. Hoş geldin “Gözetleme Kulesi!”.

Modern devlet aklı doktrininin ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte onu sınırlamaya veya en azında “çıplak” suretini³⁴ örtmeye ve “isimsiz” olan cihetlerini bir isim altına almaya çalışan, bir boyutuyla “antitez” olarak okunabilecek, mekanizmalar da gelişmiştir. Devlet aklı ile en genel anlamıyla hukuk devleti adı altında gelişen bu mekanizmalar arasında gerilim ve çatışma bulunmaktadır. Devlet aklında hukuk, devleti muhafaza etmenin bir aracıdır ve devleti koruduğu sürece meşrudur. Hukuk devletinde ise, devlet hukuka riayet ettiği sürece meşrudur. Devlet aklı doktrininin aksine hukuk devleti, “devletin hukuk ile bağlanması ve hukuk ile yetkilendirildiği ölçüde ve çerçevede faaliyette bulunabilmesi”ni öngörmektedir.³⁵ En saf haliyle hukuk devleti, “hukuku” devletten önceleyip ve devleti onunla bağlamaktadır. Ancak hukuk devletinin bu yaklaşımı, devletin doğumuyla getirdiği ve modern devlet ile çok daha sistematik, güçlü ve “sinsileştiği” devlet aklı doktrininin tasfiye edememiştir. Dahası devlet aklı, hukuk devleti içine sinmiş ve orada da yer bulmuştur.

Mihmandarlığını devletin zorunluluklarının oluşturduğu devlet aklı, “kriz” olarak nitelenen olgular ve haller ile görünürlük kazanmakta ve belirginleşmektedir.³⁶ “Reel’ (burjuva) hukuk devletlerinin tarihi, bir

³³ Hutchinson, “Intelligence, Reason Of State and The Art of Governing Risk and Opportunity in Early Modern Europe”, s. 377-378.

³⁴ Devletin “çıplak sureti” konusunda bkz. Abdurrahman Saygılı, “Modern Devlet’in Çıplak Sureti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 59, Sayı: 1, 2010, ss. 61-97.

³⁵ Erdoğan, “Hikmet-i Hükümet’ten Hukuk Devletine Yol Var mı?”, s. 53.

³⁶ Devlet aklı, sadece “kriz” veya “olağanüstü” haller için değil; devlet çıkarlarıyla ilgili çok daha geniş yelpazede devlet eylemlerine yöneliktir. Yani devlet aklı, sadece “dramatik” durumlarda değil, gündelik bir

bakıma ‘devlet’ akli doktrini ile kurulacak izdivacın tarihidir de denilebilir. Muhalefetin görece güçsüz ve sistemin kendinden emin olduğu dönemlerde ‘hukuk devleti’ öne çıkarılıp ‘devlet akli’ arka plana itilmekte; sistemi korkutacak boyutlarda bir muhalefetin ortaya çıktığı ya da adına ‘kriz’ denilen herhangi bir olgunun yaşandığı konjonktürlerde ise ‘devlet akli’ değişik yöntemler içinde belirleyici kılmaktadır.”³⁷ Bu yöntemler adeta su ve hava gibi her kaba girebilecek şekilde çok ince haller alabilmekte ve devlet yönetim sanatını belirlemektedir.

Devlet aklının belirleyicilik kazandığı yöntemlerden biri, devlet aklının “çıplak” bir biçimde egemen olduğu yöntemdir. Burada devlet akli, şeklen olarak dahi herhangi bir sınırlayıcılık ve gizlenme veya en dar anlamıyla bir yasa, “şekli yasallık”, ihtiyacı duymaksızın devleti korumak için “düşmanlarını” bertaraf etmek ve yok etmektedir. Somut olarak bu yöntemin iki biçimde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bir yandan devletin bir kısım “resmi” yapılarıyla “yasadışı” uygulamalar yer almaktayken; diğer yandan ise, devlete bağlı ancak herhangi bir yasal statüyle kayıtlanmamış çeşitli yapılar veya silahlı örgütlenmelerin varlığı ve faaliyetleri bulunmaktadır. Hukuk devletinin minimum ilkelerine ters olan ve onları yerle yeksan eden bu durum, tarihi kayıtların ve yaşanan gelişmelerin gösterdiği üzere, kendilerini hukuk devleti ile bütünleşmiş kabul eden devletlerde dahi var olmuştur.³⁸ Bu yöntemler, devleti yüce amaç olarak gören ve bunun için her türlü yöntemi caiz gören devlet aklının en çıplak suretini göstermektedirler.

Hukuk devleti anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte devlet akli, bunun içine de sinerek yer bulmuş ve başka yöntemler ile belirginlik kazanmıştır. Esasen devlet aklının hukuk veya daha dar anlamda yasa ile izdivacı sadece modern dönemde değil, her dönemde söz konusu olmuştur.³⁹ Ancak anayasacılığın gelişmesiyle birlikte ortaya

düzlemde işlemektedir. Poole, *Reason of State: Law, Prerogative and Empire*, s. 4-5, 210 vd.

³⁷ Sancar, “Devlet Akli” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 57.

³⁸ Sancar, “Devlet Akli” *Kıskacında Hukuk Devleti*, s. 59.

³⁹ Mesela Roma’da, kriz veya acil bir somut durum için bir kişiye tek başına karar verme ve danışmadan yönetme yetkisinin yasa ile verilmiş olması devlet aklının “hukuk” veya yasa içindeki şeklidir. O bir tiran olarak nitelenemez; gücü ve iktidarı hukuk ile belirlendiği için “anayasal diktatör” olarak değerlendirilmektedir. Nancy L. Rosenblum, “Constitutional Reason of State: The Fear Factor” *Dissent in Dangerous Times*, Ed. Austin Sarat, The University of Michigan Press, Michigan/USA, 2005, s 149.

çıkan anayasalara da sirayet etmiştir. Devlet aklının hukuk içindeki görünümünü de çeşitli şekillerde olmuştur. Mesela devleti esas alan devlet aklı, genel anlamda anayasayı “devletçi” bir anlayışla tasarlayabilmekte veya bu anlayış çerçevesinde yorumunu esas alabilmektedir.⁴⁰ Bu durumda anayasanın bizatihi kendisi devletin bekçisi durumuna gelmektedir. Diğer bir anlatımla anayasa, anayasacılık felsefesinin ve insan hakları perspektifinin sağlamış olduğu bireyi ve toplumu devlete karşı değil; devleti “düşmanlarına” karşı korumanın bir şekli hukuk aracı haline gelmektedir. Devlet aklının hukuk içindeki en somut hali ise, “*istisna hali*” veya “*olağanüstü hal*” denilen düzen biçimidir.

Carl Schmitt, devlet aklının hukuk içindeki somut aracı/yöntemi olan istisna hal veya olağanüstü hal kavramını, devlet kuramının genel bir kavramı olarak değerlendirmektedir. Schmitt, olağanüstü hal kavramı ile egemenlik kavramını birlikte ele almakta ve “egemen, olağanüstü hale karar verendir” demektedir.⁴¹ İfade edilen cümle tersine çevrildiğinde olağanüstü hal, egemenin karar verdiğidir. Olağanüstü halin temelini, devlet aklının pusulası olan zorunluluklar oluşturmaktadır. Bir zorunluluğun varlığına egemen karar vermektedir. Diğer bir anlatımla egemen, “bir anlaşmazlık durumunda kamusal çıkarı veya devletin çıkarını, kamu güvenliği ve düzenini, *le salut public*’i [kamusal selamet] vb. neyin oluşturduğuna” karar vermektedir.⁴² Devlet aklı açısından hukuk içinde yer bulan istisna hali, soyut olarak tanımlansa bile somut olarak tarif edilemez ve sınırlandırılmaz. “Kriz” denilebilecek tehlike veya acil bir durumun kendisi ve buna karşılık olarak devleti korumanın neler olacağı içeriksel olarak hukuk tarafından tek tek belirlenemez; lakin egemen bunları belirler ve bunlara karar verir.⁴³ Bu tam anlamıyla bir karardır ki, hukuki olan ile siyasi olanın kesişimine denk gelmektedir. Kısaca devlet aklının istisna hali üzerinden tezahürünü, hukukun dışına çıkararak hukuku korumak şeklinde ifade etmek mümkündür. Çünkü karar veren egemen, hukukun üstündedir. Agamben’in belirttiği gibi, egemen hukuku askıya alma konusunda yasal olarak yetkili olduğunda yasal olarak hukukun dışındadır. Ayrıca hukukun dışında olan egemen, hiçbir

⁴⁰ Devlet aklının anayasa içindeki modelleri veya diğer bir ifadeyle “anayasal devlet aklı”nın çeşitli biçimleri için bkz. Rosenblum, “Constitutional Reason of State: The Fear Factor”, s. 149-163.

⁴¹ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, 3. Baskı, Dost Yayınları, Ankara, 2010, s. 13.

⁴² Schmitt, *Siyasi İlahiyat*, s. 14.

⁴³ Schmitt, *Siyasi İlahiyat*, s. 14.

şeyin de hukukun dışında olmadığına karar vermektedir.⁴⁴ Zorunluluğun ve acil bir durumun temelini oluşturduğu istisna haline karar veren egemeni, hukukun dışına çıkararak hukuk içinde kalmak şeklinde nitelemek yanlış olmayacaktır.

IV. DEVLET AKLI DOKTRİNİNİN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK TEŞKİLAT-I MAHSUSA

Devletin tarihi kadar kadim, devletin değişmeyen özüne içkin ve tarih içinde değişen boyutları ve farklılaşan suretlerinin içine bir ruh gibi sirayet eden, devleti muhafaza etmenin araçlarının bilgisi ve devlet yönetme sanatının rasyonelitesi ile ilgili olan ve “kriz” durumlarında belirginleşen devlet akli, modern Türkiye siyasetinin de düşünce ve eylemlerinde farklı form ve kavramlar içinde yer bulmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin kuruluşundan beri geçerli olan bir ilke olarak genel devletçilik ilkesi de devlet aklının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Osmanlı-Türkiye geçiş sürecinde kriz olarak nitelenebilecek bir dönemde hükmeden İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun “gerçek” yüzünü yansıtan Teşkilat-ı Mahsusa, modern Türkiye siyasetindeki devlet aklının anlaşılması açısından da çok önemli bir örnektir. Teşkilat-ı mahsusa, münferit bir durum olmamakla birlikte, devlet aklının en çıplak ve somut örneklerinden biridir. Teşkilat, devlete yönelik tehditleri gidermek ve devletin “düşmanlarını” bertaraf etmek ve devleti korumak için birçok yöntemi kullanan operasyonel bir “istihbarat” ve “militar” örgüt şeklinde esasen “gizli” olarak kurulmuş ve faaliyet göstermiştir.

A. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu ve Hedefleri

20. yüzyılın başlarında Osmanlı'da geçerli olan baskıcı rejim ortamında bu rejime muhalif olacak yeni yapılanmalar gizli bir biçimde ve yeraltında şekillenmişlerdir. Bu yüzyılın başlarında birçok sorunla cebelleşen Osmanlı'yı kurtarmak ve korumak amaç ve azmiyle şekillenen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), baskıcı rejimin beşiğinde gelişmiş ve ilk yıllarında yer altı bir örgüt olarak kurulmuştur. Ancak daha sonraki dönemlerde resmi bir yapı kazanmış ve bir dönem iktidarda olmuştur. İTC, 1908-1918 arasında, özellikle de 1913'ten itibaren Osmanlı devlet

⁴⁴ Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayınları, İstanbul, 2006, s. 26.

örgütüne egemen olan ve hükümeti denetleyen monolitik ve diktatoryal bir fırka olarak işlev görmüştür. Murat Belge'ye göre, İttihat ve Terakki yeraltından yerüstüne çıkmış, yasallaşmış, hükümeti kurmuş, devletle özdeşleşmiş ve iyice kalabalıklaşmıştır. Ancak bu durum İTC'nin "asıl" üyelerini tedirgin etmektedir. Çünkü böyle davranma alışkanlıkları yoktur ve olaylar, alışkanlıklarını sürdürmeyi teşvik etmektedir. Yalnız olaylar değil, aynı zamanda özelemler de, "yer altı yöntemleri" kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla "Teşkilat-ı Mahsusa, yeryüzündeki İttihat ve Terakki'ye karşı, kendini yeniden yeraltında kuran 'asıl' İttihat ve Terakki olarak tanımlanabilir."⁴⁵ Diğer bir ifadeyle Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki'nin özünü yansıtan bir kuruluş olarak değerlendirilebilir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu, İttihat ve Terakki zamanının bir hayli karakuşu hukuku içinde bile epey olağandışı bir biçimde olmuştur. Çünkü doğrudan doğruya Enver Paşa'nın kendisine bağlı bir teşkilattı. Açıkçası, yasadışı bir örgüttü.⁴⁶ Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihini tam olarak saptamak güçtür. Teşkilat-ı Mahsusa'nın temeli, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı ve Osmanlı ordusu başkumandan vekili olmadan önce kurduğu gayri resmi bir örgüte dayandığı belirtilmektedir. Söz konusu örgütün amacı, imparatorluk içindeki "ihamet" imparatorluk dışındaki saldırı gibi birtakım önemli sorunlarla uğraşmaktır.⁴⁷ Amaç, devlette tehdit oluşturan dahili ve harici "düşman" unsurlarının bertaraf edilmesidir.

Çoğu kaynağa göre; Teşkilat-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın ve çalışma arkadaşı Süleyman Askeri'nin idare ettiği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle meydana gelmiştir. Söz konusu örgütte, Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami gibi isimler yer almıştır. Zürcher, İTC içerisinde 1908 devrimi öncesinden beri *fedailer* diye bilinegelen bir topluluğun var olduğunu ifade etmektedir. Bunlara Komitenin (siyasal cinayetler gibi) kirli işlerini yapan ve *bunalım zamanlarında* onu savunmak için bir araya gelen İttihatçı saldırı taburları denilebilir. Ayrıca Zürcher, Enver'in etrafındaki

⁴⁵ Murat Belge, "Teşkilat-ı Mahsusa", *Birikim*, Sayı: 116, 1998, s. 18-19.

⁴⁶ Belge, "Teşkilat-ı Mahsusa", s. 16.

⁴⁷ Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918: Teşkilat-ı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma*, Çev. Tansel Demirel, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52.

bu fedai subaylar topluluğunun, 1913'te gayri resmi olarak Teşkilat-ı Mahsusa diye bilindiğini aktarmaktadır.⁴⁸ Eşref Kuşçubaşı'ya göre, örgüt, 1911 ile 1913 arası bir tarihte gayri resmi olarak Teşkilat-ı Mahsusa diye adlandırılmaya başlandı. Kuşçubaşı, ayrıca şu noktayı da belirtmektedir: Teşkilat ister Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi, ister Fedai Zabitan, ister Umur-u Şarkıye, ister Teşkilat-ı Mahsusa ismini taşıсын, aynı lider – Enver Paşa'nın– yönetiminde aynı tür faaliyette bulunan aynı insanlardan oluştuktan sonra, bunun bir önemi yoktur. Nitekim Cemal Paşa hatıralarında Teşkilat-ı Mahsusa'nın 1913'te Batı Trakya'yı işgalinden bahsetmektedir.⁴⁹ Batı Trakya işgal edildiği sırada Teşkilat-ı Mahsusa'nın ne ismi ne de kendisinin var olmadığını ileri sürüp kronolojik olarak karşı çıkanlar olmakla birlikte, ismen olmazsa da Teşkilat'ın oradaki örgütün devamı olduğu ve aynı kişilerden oluştuğu genellikle kabul edilmektedir. Tunaya'nın ifadesiyle, “bu ekibi oluşturanların hemen tümünün daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde yer aldıkları söylenebilir.”⁵⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç liderinin (Enver, Talat, Cemal) her birisinin kendisine bağlı özel istihbarat örgütü bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu istihbarat örgütleri, Dahiliye Nezareti'nin güvenlik aygıtı ve Osmanlı Genelkurmay'ının istihbarat bölümüyle sıkı bir bağlantı içindeydiler.⁵¹ Enver Paşa'ya bağlı olan Teşkilat-ı Mahsusa, diğer ikisinden farklı ve Batılı anlamda bir politik ve askeri istihbarat örgütü tarzında yeni bir teşkilattı. Yakup Cemil'in biyografi yazarı, Teşkilat-ı Mahsusa ile İttihat ve Terakki ve liderleri arasındaki girift ilişkiyi şu sözlerle açıklamaktadır: “Teşkilat-ı Mahsusa, ekseri konuda birbirleriyle keskin bir mücadele içinde olan Enver ve Talat'ın el ele verdikleri Merkezi Umumi tarafından kuruldu. Teşkilatın çetelerinin İttihatçı kumandanları, Talat ve Merkezi Umumi tarafından seçildi;

⁴⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 14. Baskı, İletişim Yayınları, Çev. Yasemin Saner Gönen, 20. Baskı, İstanbul, 2006, s. 167-168.

⁴⁹ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 54.

⁵⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 572.

⁵¹ Kaya Karan, *Türk İstihbarat Tarihi*, Truva Yayınları, İstanbul, 2008, s. 39-40; Stoddard *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 7.

Teşkilatın harekât tarzı ve faaliyet planları Enver'in talimatları temelinde tespit edildi.”⁵²

Talat Paşa'nın yaverliğini yapmış olan Arif Cemil Bey, “En fazla Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın istediği ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinin de kayıtsız şartsız kabul ettiği bu Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu hakkında şöyle demektedir:

“Seferberliğin ilan edildiği günün gecesi İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisinde önemli bir toplantı yapmış ve bunda, en yakın bir gelecekte uygulanmak üzere gayet kapsamlı bir karar vermişti. Bu karar, ister umumi harbe katılım, ister katılmayalım ordularımızın ileride düşman topraklarında hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilat-ı Mahsusa kurulmasını hedefliyordu. Bu teşkilat sayesinde silahlanacak çeteler harp çıkışında düşman topraklarına akınlar yapacak, düşman kuvvetlerini şaşırtacaklar, onların hareketleri ve miktarları hakkında bilgi edinerek bunları ordularımıza bildirecekler.”⁵³

Teşkilat-ı Mahsusa 5 Ağustos 1914 tarihinde resmi kimliğine kavuşmuştur.⁵⁴ Teşkilat-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın, İttihatçı cunta iktidarı ele geçirdiği zamanki yönetimin yetersizliklerine ilişkin değerlendirmesi sonucu doğmuştur. Enver Paşa'ya göre, mevcut kurumlar ve politikalar (parlamento ve adem-i merkeziyetçi ideolojik akımlar) Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını hızlandıracaktı. Öte yandan, teşkilatın doğuşuna Enver Paşa'nın Osmanlı sisteminin en iyi nasıl korunacağına ilişkin fikirleri kaynaklık etmiştir. Böyle bir anlayış, devlet aklı doktrininin somut bir tezahürüdür. Teşkilat-ı Mahsusa'nın birtakım gerçekçi ve belirli amaçları olduğunu belirten Stoddart, genel hedeflerini de şöyle belirtmektedir: “İç güvenliği sağlamak, devletin varlığı için hayati önemi olduğu düşünülen Türkçe konuşan azınlığın süregelen hakimiyetini korumak ve Osmanlı Devleti'nin daha fazla toprak kaybetmesini engellemek”⁵⁵ Belirtilen bu hedeflerin bütünü devleti

⁵² Aktaran; Vahakn N. Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, Çev. Atilla Tuygan, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 114.

⁵³ Aktaran; Gülçiçek Günel Tekin, *Ergenekon'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, Belge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40.

⁵⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3*, s. 341.

⁵⁵ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 9.

muhafaza etmenin araçları olarak değerlendirmek yani devlet aklının ürünü ve yansıması olarak okumak gerekmektedir.

Murat Belge, Teşkilat işlerine karışmış olanların hepsinin milliyetçi olduğunu, ama hepsinin milliyetçiliklerinde farklılıkların var olduğunu belirtmektedir. Mesela, Enver'in dinciliği, Bahattin Şakir'in Türkçülüğü ağır basmaktadır vb. Ama sonuçta hepsi “*vatanı kurtarmak*”, “*büyük ve güçlü bir devlet kurmak*” gibi *amaçlarla* oradaydılar. “Teşkilat-ı Mahsusa güçlü bir devlet kurma amacını güden, bu devlet veya bu devletin milletine düşman olabilecek, içte veya dışta, herkesle mücadele etmekte kararlı ve içinde bulunduğu koşullara göre, bu amaçlara ulaşmasını kolaylaştıracak *her türlü aracı* kullanmaya hazır bir örgüt.”⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde büyüyen ayrılıkçı hareketleri engellemek ve bastırmak, Teşkilat-ı Mahsusa'nın oluşum nedenlerindedir. Teşkilat, bu tür ayrılıkçı unsurlara yönelik yapılan operasyonel eylemlerde önemli roller oynamıştır.⁵⁷ Amaç; “vatanı kurtarmak”, büyük devlet kurmak ve devleti tehdit eden “düşmanları” yok etmektir. Başka bir anlatımla somut durum, devleti esas amaç ve güce değer olarak gören ve bunun için her aracı mubah kabul eden devlet aklının pür bir yansımasıdır.

B. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yapısı

Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir idari hiyerarşisi, bir genel merkezi, gizli bir bütçesi, yöneticileri, yardımcı yöneticileri, bölge sorumluları vardı –kısacası, açık ve gizli bir idari aygıtı, gizli hücreleri ve bir yetiştirme, eğitime ve finansman sistemi bulunmaktaydı.⁵⁸ Kuruluş amaçlarından biri bütün ayrılıkçı ve milliyetçi grupları ezmek olan Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı ordusunun bir kolağasına (bu kişi çok geçmeden harbiye nazırı olacaktır) bağlı yarı resmi, yarı açık bir örgüttü.⁵⁹ Stoddard, örgütün devletin hiyerarşik denetimindeki yerini şöyle anlatmaktadır: “Enver Paşa, bu örgütü bilinçli olarak, devletin bilinen politik, askeri ve mali organlarının dışında kurmuş, kendisine ve politikalarına kayıtsız şartsız bağlı ajanlarla kadrosunu oluşturmuştur. Dolayısıyla, Enver Paşa'nın bakış açısından, örgütün faaliyetleri, normal devlet denetiminin rahatsız edici kısıtlamalarıyla ve kamuoyu önünde

⁵⁶ Belge, “Teşkilat-ı Mahsusa”, s. 18.

⁵⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 168.

⁵⁸ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 8.

⁵⁹ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 11.

hesap verme zorunluluğuyla karşı karşıya değildi.”⁶⁰ Bir diğer nokta da, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgesel olarak otonom bir tarzda hareket etmesidir. Bilhassa Bahattin Şakir, İstanbul'daki İttihat yönetimini Doğu Teşkilat-ı Mahsusa'ya otonomi vermeye ikna etmiştir. Hükümetin Teşkilatı Mahsusa'yı bağımsız ve kendinden habersiz bir yapı gibi göstermiş olma nedenleri, sorumluluktan kurtulmak içindir. Daha sonraki dönemde yapılan soruşturma ve yargılamalarda Teşkilattan haberdar olmadıklarını belirten birçok hükümet yetkilisinin yanı sıra; bazı yetkililer, kitlesel cinayet suçu külfetinden, kendilerine çok uzaktaki ve dolayısıyla kontrol dışında kalan çeteleri suçlayarak kurtulmaya çalışmışlardır.⁶¹ Bu soruşturmalar sürecinde devletin en üst düzeyinde bulunan hükümet yetkililerinin Teşkilat ile ilgili hiçbir şekilde haberlerinin olmadığını ifade etmeleri, elbette sadece sorumluluktan kurtulmak için kullanılan ifadeler değildir. Bu durum tam da devlet aklının günlük dilde sıklıkla kullanılan “derin devlet” veya “devlet içinde devlet” kavramlarına karşılık gelmektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa personelinin tam olarak ne kadar olduğu ve kimlerden oluştuğu net bilinmemesine rağmen, yaklaşık 30.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁶² Stoddard, Teşkilat ajanlarının çoğunlukla uzmanlardan oluştuğunu ifade etmektedir: “Doktorlar, mühendisler, gazeteciler, fırka mensubu birkaç politikacı ve geçmişleri kuşkulu, ama sadakatlerine kesinlikle güvenilen pek çok gerilla savaşı uzmanı. Gruplar içinde en büyüğü düzenli ordu subaylarından oluşuyordu

⁶⁰ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 52.

⁶¹ Zaten Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili ilk resmi belgelere 1918 yılının sonlarında yapılan soruşturma ve yargılamalarda rastlanmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili doğrudan sorular yönetilmekte ve sorgulamalar yapılmaktadır. Yapılan bu soruşturmalarda hükümetin birçok üyesi Teşkilat-ı Mahsusa'dan haberdar olmadığını ve kendilerinin bu konuda her hangi bir karar almadığını belirlemiştir. Bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919): Meclisi Mebusan Tahkikâtı; Teşkilâtı Mahsusa; Ermeni Tehciri; Divânı Harbi Örfî Muhakemâtı*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998; Vahakn N. Dadrian / Taner Akçam, “*Tehcir ve Taktik*” *Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları İttihat ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

⁶² Kuruluş ve faaliyetleri konusunda yüksek derecede gizlilik egemen olduğundan Teşkilat-ı Mahsusa'nın kaç kişiden oluştuğu ve ne denli büyük olduğunun net karşılığını vermek pek mümkün olmamaktadır.

ve özel görev için Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılan kişilerdi bunlar.⁶³ Eski bir İttihatçı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminin ünlü yayıncısı Falih Rıfki Atay anılarında Teşkilat-ı Mahsusa'da yönetilecek birimlerin, “bir caniler ordusu yaratmak üzere hapisanelerden alınacak mücrimlerden oluştuğunu öğrenince genç zabitan grubuna katılmaktan dehşet içinde nasıl kaçındığını anlatır.”⁶⁴ Benzer ifadelerle tarihçi ve savaş döneminin istihbarat zabiti Ahmet Refik (Altınay), içeride faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa'yı, neredeyse tümüyle “hapisanelerden azledilmiş caniler ve hırsızlar”dan oluşan bir birim olarak resmetmektedir.⁶⁵ Akçam ise, Teşkilat-ı Mahsusa “çetelerinin” insan kaynağını şöyle ifade etmektedir: “Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin esas olarak üç kaynaktan beslenmiş olduğu konusunda elimizde yeteri kadar bilgi vardır. Kürt aşiretleri, Balkan ve Kafkas göçmenleri (özellikle Çerkesler) ve mahkumlar.”⁶⁶

Teşkilat'ın bünyesinde mahkumları kullanmak için Dahiliye Nazırı Talat Bey'in 12 Eylül 1914 tarihinde Van, Bitlis, Musul, Erzurum, Diyarbakır Vilayetleri'ne gönderdiği tamimde mahkumlarla ilgili bilgi almak istenmişti. Bu manada Talat Bey'in 13 Ocak 1915 tarihli Erzurum Vilayeti'ne çektiği şifre dikkat çekicidir. Şöyle: “Vilayet hapisanelerinde mevkuf iken bi'ttahiye çete halinde mücahadeye sevk olunan aftan faide temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu suretle Kafkasya'da işe yarar laakal... gönüllü tedarik ve sevki mümkün olacağından Hafız Hakkı Paşa'ya bu cihetin izahıyla muvafakat olunduğu surette hemen vilayetlerden yola çıkarılmak üzere inbası.”⁶⁷

⁶³ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 59.

⁶⁴ “Ben de Harbiye Nezaretinde birçok kişi tanırdım. Fakat harpten sonra orası bir neferin, eşiğinden adım bile atamayacağı korkunç bir üniformalar sarayı olmuştu. Birisi bana Merkez-i Umuminin sivil çeteler yaptığını, bu çeteye bildiklerimizin kumanda ettiğini, gidip Dr. Nazım'ı görmemi söyledi. Sivil askerliği tercih ediyordum. Hafta arası talimden sonra Merkez-i Umumiye gittim. Dr. Nazım bekleme odasına geldi; isteğimi kendisine anlattım. Yüzüme baktı, güldü: Biz çetelere hapisaneden adam alıyoruz, dedi. Senin gibi genç arkadaşların yeri orası değildir. Bu katiller ordusundan bir şey anlamadım. Kafamdaki harp şiiri söndü. Ters yüzü gene Harbiye Mektebine döndüm.” Falih Rıfki Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36-38.

⁶⁵ Aktaran; Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, s. 110.

⁶⁶ Taner Akçam, *1915 Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 208.

⁶⁷ Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s. 87, 90.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın mali kaynağı, Harbiye Nezareti'nin gizli bütçesinden veya örtülü ödeneğinden (tahsisat-ı mesturesinden) verilen ödenekler ve Almanya'dan yapılan altın aktarımı şeklinde iki para kaynağına dayanmaktaydı.⁶⁸

Teşkilat-ı Mahsusa tamamen gizli tutuluyordu, öyle “gizli” idi ki, kabine nazırları (bakanları) bile bilmiyorlardı. Eşref Kuşçubaşı, kabine üyelerinin birçoğuna “güvenilemez” oldukları için, Teşkilat-ı Mahsusa hakkında bilgi vermediklerini ifade etmiştir.⁶⁹ Kabinede bulunan bazı bakanlar, daha sonra Divan-ı Harb-i Örfi'de de Teşkilat'tan haberdar olmadıklarını dile getirmişler. Komisyon önünde ifade veren Sadrazam Sait Halim ve savaş döneminde Maliye Nazırı Mehmet Cavit de, hükümetin Teşkilat-ı Mahsusa'nın oluşturulmasına yönelik hiçbir kanun çıkartmamış olduğunu söylemişlerdir.⁷⁰ Çünkü Sait Halim Paşa Sadrazam

⁶⁸ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 60. İttihatçı Cemiyetin fedailerinden Yakup Cemil de, Teşkilat'ın bütçesinin Harbiye Nezareti'nin örtülü ödeneğinden karşılandığını ifade ederek Teşkilat ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir: “... Teşkilat'ın bütçesi Harbiye Nezareti'nin 'tahsisatı mesture'sinden karşılanacaktı. Talat Bey'in ısrarı ve Enver Paşa'nın da isteğiyle Süleyman Askeri Bey Teşkilat'ın başına getirildi, yardımcısı ise Atif (Kamçıl) oldu. Beş kişilik yönetiminde ayrıca, Emniyeti Umumiye Müdürü Muavini Aziz Bey, Doktor Nazım Bey ve Doktor Bahattin Şakir Bey vardı... Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk görev bölümü şöyle yapıldı: Karadeniz sahillerdeki Rumların faaliyetlerine mani olmak üzere Hüsrev Sami Bey; bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk bölgesine Eyüp Sabri Bey; Kafkasya bölgesine Ömer Naci Bey; Ermeni isyanlarını bastırmak için Erzurum bölgesine Doktor Bahattin Şakir ve Ruşeni Beyler; Doğu'daki tüm çetelerin başına da beni getirdiler. Teşkilat'ta görev yapan subayların özel kimlikleri vardı. Bunları sadece vilayetlerin üst düzey yöneticilerine göstermek için taşıyorduk. Bu kimliklerin devlette açamayacağı kapı yoktu.” Aktaran; Tekin, *Ergenekon'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, s. 40-41

⁶⁹ Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 51.

⁷⁰ Sadrazam Said Halim Paşa'nın ifadelerinde Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili beyanları: “Reis – [...] Teşkilâtı Mahsusa nâmı altında yapılan çete teşkilâtının birçok fenâlıklarda bulunduğu izah edilmişti.

Sait Halim Paşa – Fakat bu mesele Bâbı Âli'ye, hükûmete müteallik bir iş değil ki.. Yâni hükümetin bu hususta bir karar ve teşebbüsü mevcut değildir.

Reis – Bu teşkilâttan haberdâr olmadınız mı?

Sait Halim Paşa – Herşey olup bittikten sonra...

Reis – Rûfekâyı devletlerinizden, hükümet işi olmayan bu mesele tahkik edilmedi mi?

olmasına rağmen, egemen değildi. O dönemde asıl egemen olanın / olanların, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç lideri (Enver, Talat, Cemal) olduğu konusu herkesçe kabul edilmektedir. Özellikle Enver Paşa'nın siyasi ve operasyonel eylemleri, etkin egemenliğini göstermektedirler. Devlet akli çerçevesinden bakıldığında da, devletin çıkarlarının neler olduğuna ve araçlarına karar veren pozisyonadadır. Teşkilat-ı Mahsusa, bu kararın somut bir örneğidir.

C. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Faaliyetleri

Teşkilat, amaçları çerçevesinde hem bir “savaş örgütü” hem de bir “istihbarat” örgütü olarak teşekkül etmiştir. Belge'nin ifadesiyle, “Teşkilat, bir düzeyde, Enver Paşa'nın tanımlamakta güçlük çekeceği, ama tasarlamakta pek engel tanımadığı büyük devleti kuracak örgüttü.” Teşkilat, amaçlarını gerçekleştirmek için *her türlü aracı* kullanmayı meşru görmüştür. Stoddard, Teşkilat'ın kullandığı araç ve yöntemleri şöyle ifade etmektedir: “Teşkilat, Osmanlı Devleti'ni savunmak için kullanılabilir her türlü aracı kullandı. Müslüman dayanışmasını güçlendirmek için İslam birliği⁷¹ propagandası, Osmanlı sistemini hangi grupların ve ideolojilerin tehdit ettiğini açığa çıkarmak için casusluk, düzenli ordu birliklerine yardımcı olmak veya onların yerini almak için çete savaşı, I. Dünya Savaşı sırasında teşkilatın görevi düşmana karşı askeri ve paramiliter hareketler gerçekleştirmek, imparatorlukta asayiş

Sait Halim Paşa – Bu meseleye gelinceye kadar, daha pek çok şey vardır. Maamafih haberdâr olduktan sonra mâni oldum ve bu teşkilâta nihâyet verildi.

Reis – Demek buna dâir Meclisi Vükelâ'da müzâkere cereyân etmedi?

Sait Halim Paşa – Müzâkere ile olacak iş değil ki...” Kocahanoğlu, *İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)*, s. 92-93.

⁷¹ Teşkilat-ı Mahsusa'nın yorumunda İslam birliği terimi şu amaçlara yönelik bir politikayı tanımlamak için kullanılmıştır: Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarına, Müslüman ahali bulunan sömürgelerinde ayaklanmalar ve karışıklıklar çıkararak zarar vermek (bu ajitasyon İtilaf Devletlerini sömürgelerinde fazladan askeri kuvvet tutmak zorunda bırakacaktı); İtilaf Devletlerini Osmanlı askerlerine karşı Müslüman askerleri kullanmak konusunda tereddüde düşürmek; Osmanlı ve Alman başkomutanlığının emri altında savaşıcak gönüllü kuvvetleri ve ajanları yetiştirmek; genel olarak, İtilaf Devletlerin kontrolündeki Müslüman bölgelerinde bir kargaşa ortamı yaratmak. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 18.

korumak, Müslümanların çok sayıda bulunduğu İtilaf Devletleri sömürgelerinde ayrılık tohumları ekmektir.”⁷² Teşkilat, bir yandan Panislamizm’e vasıl olacak politikalar izlerken; diğer yandan Pantürkizm gibi fikirleri kullanmıştır. Yerine göre söylemler ve propagandalar geliştirmiştir. Propagandaların temel amacı, devletin “düşmanlarına” karşı güç elde edip onları def etmek ve böylece devleti kurtarmak ve korumaktır.

İttihat ve Terakki tarafından kurulmuş ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın çekirdeğini oluşturan “Fedai Cemiyeti/Zabitan” gibi gizli örgütler, dönemin muhaliflere ve muhalif gazetecilere yönelik faili meçhul cinayetler işlemiş oldukları ileri sürülmüştür. Nisan 1909 ile Temmuz 1911 arasında üç muhalif gazetenin başyazarları olan Hasan Fehmi Bey, Ahmet Samim Bey ve Zeki Bey’in öldürülmesinin İttihat ve Terakki’nin planı ile gerçekleştiği hep vurgulanmıştır.⁷³ İttihat ve Terakki’nin resmi açıklamaları, özellikle Hasan Fehmi Bey olayında bu cinayetleri işlemediklerine yönelik açıklamaları da pek kabul görmemiştir. Çünkü İttihat ve Terakki’nin görünen yüzü değil, “gizli” yüzü olan örgütler tarafından gerçekleştirildiği birçok iddiada belirtilmiştir. Devletin selameti açısından muhaliflerin tehlike arz ettiği ve bir şekilde defedilmesi gerektiği bir yöntem olarak İttihat ve Terakki’nin eylem kodlarında bulunmaktadır.

Teşkilat-ı Mahsusa’nın bazen provokasyon eylemlerinde de bulunduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Alman Sefiri Wangenheim, Doğuda Ermeni nüfusu ve olayları ile ilgili düzenlediği bir raporunun sonunda durumun genel değerlendirmesini yaparken; hükümetin resmi ve gayri resmi görevlileri tarafından yorgun ve endişeli nüfusa karşı yürütülen yaygın provokasyonların var olduğunu ve bunun daha önceki bir raporda açıklandığını ifade etmektedir.⁷⁴ Teşkilat-ı Mahsusa eylemlerinin en çok konuşulduğu yerlerden biri de Ermeni meselesi bağlamındadır.

Teşkilat-ı Mahsusa’nın önde gelen liderlerinden bazıları, Osmanlı’yı tehlikeye sokan ve her an varlığını tehdit eden “içerdeki unsurların” da en az dışarıdaki “düşmanlar” kadar tehlikeli olduğunu ve devletin selameti için kökünden halledilmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Osmanlı “bedeninin” hayatta kalmasını tehdit eden ve

⁷² Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918*, s. 9.

⁷³ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3*, s. 503-510.

⁷⁴ Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, s. 115.

tehlikeye sokan “mikroplar” veya “tümörler” olarak değerlendirilen dahildeki risk öğelerinin bertaraf edilmesi Teşkilat'ın bazı üyelerinin yaklaşımında (özellikle Dr. Bahattin Şakir'in) vazgeçilemez görülmektedir.⁷⁵ Bahattin Şakir, Teşkilat çalışmaları için merkezini kurmak üzere 1914 Ağustos'unda Erzurum'a gitmiştir. Dr. Bahattin Şakir, gidişine denk gelen Ermeni Taşnaksütyun Kongre görüşmelerine İttihat ve Terakki adına Doğu Kafkasya ve Azerbaycan Müfettişi Ömer Naci Beyler ile birlikte katılarak, Kafkaslarda Rusya'ya karşı sabotaj ve gerilla eylemlerine iştirak etmelerini istemiş olduğu; ancak Taşnak liderlerinin, böyle bir teklifi reddettikleri belirtilmiştir.⁷⁶ Bunun üzerine Bahattin Şakir'in, Erzurum'daki vekili Filibeli Ahmet Hilmi'ye kongrenin sonunda şehirlerine dönen Taşnak liderlerini pusuya düşürerek ortadan kaldırması için emir verdiği iddia edilmektedir. Bu duruma da, Hilmi'nin Şakir'e gönderdiği 3 Eylül 1914 tarihli bir mektup kanıt gösterilmektedir. Mektubun içeriğin bir kısmı şöyleydi: “Harici düşmanlarımızın peşine nasıl düşüyorsak, memleket dahilinde de aynı şekilde imha edilmesi lazım halklar olduğu hakikatini göz önünde tutuyoruz.”⁷⁷ Alman sivil ve askeri kaynakları Berlin'e gönderdikleri raporların çoğunda, Teşkilat-ı Mahsusa'nın hem yapısından hem de üye ve eylemlerinden bahsederdi. Türk-Rus sınırında faaliyet gösteren en üst rütbeli Alman gerilla kumandanı Miralay Stange, bu mahkumları veya çeteleri, Erzurum'dan gelen Ermeni kafilesini, askeri eskortun yardımıyla Tercan bölgesinde öldüren “ayak takımı” olarak tanımlar.⁷⁸ Doğan Avcıoğlu da, o dönemin ana sorunlarından olan Ermeni meselesinin temelden halledilmesi için “tehcir” (sürgün) politikası İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumisi tarafından savunulmuş olduğunu ancak bu politikanın uygulama aşamasında tasvibi mümkün olmayan olayların yaşandığını belirtmektedir.⁷⁹ Devletin dahili “düşmanı” pozisyonunda değerlendirilen yüz binlerce Ermeni, “tehcir” politikasına binaen çok kısa

⁷⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 179.

⁷⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3*, s. 648.

⁷⁷ Aktaran; Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, s. 121.

⁷⁸ Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, s. 111.

⁷⁹ “Buna dayanarak yüz binlerce Ermeni çok kısa bir sürede topluca Anadolu dışına çıkarılırlardı. Teşkilat-ı Mahsusa ve güvenilir İttihatçılar, Ermeni meselesini temelden çözme amacını güden ve Almanlarca onaylandığı anlaşılan bu geniş çaplı ve sistemli sürgünü planlar ve yürütürlerdi. İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinde Dr. Bahattin Şakir, bu sürgün politikalarını savunurdu. Fakat sürgün uygulanırken onaylanması imkansız pek çok olay oluyordu.” Aktaran; Tekin, *Ergenekon'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, s. 38.

bir zamanda ve topluca sürgüne gönderildi. Teşkilat-ı Mahsusa, Ermeni meselesini temelden halletmeyi hedefleyen bu etraflı ve sistematik tehcirde çok büyük bir role sahiptir. Teşkilat'ın en önemli adamları, başta Bahattin Şakir, “tehcir ve taktik” uygulamasında etkin olmuşlardır. Resmi “tehcir” emrini “taktik”e dönüştürenler Teşkilat-ı Mahsusa olmuştur.⁸⁰ Daha sonraki dönemde yapılan Divan-ı Harbi Örfi yargulamalarında da “tehcir ve taktik” ile ilgili bir hayli tartışma yapılmıştır.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Ermenilere karşı kullanıldığına dair izleri resmi belgelerde de bulmak mümkündür. Başbakanlık Arşivi'nde bulunan, 2 Haziran 1915'te İstanbul Merkez Kumandanlığından Dahiliye Nezareti şifresiyle Mamuretülaziz Vilayeti'ne çekilen bir telgraftır. Belgede, Teşkilat-ı Mahsusa sorumlusu Kaymakam (Yarbay) Cevdet, Dersim bölgesinde, Kürtlerin ve Ermenilerin üzerine Teşkilat-ı Mahsusa birliklerini yollamak için Memuretülaziz Valisi'nin fikrini sormaktadır:

“...Ermenilerin Dersim Ekradının ma'lum olan ahval derecesine bi'l-istinad gerek ta' kib müfrezelerinden firar ve gerekse maksad-ı mahsus-ı ihtilalkarane ile Dersim'e duhulu çalışarak Kürdlerin mine'l-kadim meşhud olan çapulculuk ve ihtilalciliklerinden istifadeye şitab ile ... binlerce Ermeniye saklamak ve i'aşe eylemek gibi ahval ma'lum ve hatta bunların bir birine karşı karabet derecesine bir münasebet gösterecek kadar laubaliyane hareketleri meşhud-ı acizi olması hasebiyle keyfiyeti nazar-ı dikkat-i alilerine arz ve re'y-i alileri dahilinde olmak üzere Teşkilat-ı Mahsusaca da lede'l-hace ittihaz-ı tedabire tevessül edilmek üzere bu babdaki mütala'a-i alilerinin inba buyurulmasını temenni eylerim.”⁸¹

⁸⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 177.

⁸¹ Akçam, *1915 Yazıları*, s. 212.

V. SONUÇ

Devlet aklı doktrini, terim olarak modern dönemde siyasi lügat içine girmiş ve modern devlet içerisinde daha belirgin bir biçimde kurumsallaşmış olmakla birlikte; bir zihniyet/yaklaşım ve ruh olarak devletin tarihsel kökeni kadar kadimdir. Başka bir ifadeyle, devlet aklı, devletin genel ve değişmeyen ruhuna ve özüne içkin olup zaman ve mekan bakımından evrensel bir doktrindir. Tarihsel süreç içerisinde zaman ve mekan koşullarına bağlı olarak değişen devletin özel yapısının ve değişen boyutlarının/suretlelerinin içine bir ruh gibi sirayet etmiştir. Bu zihniyet ve yaklaşım, devleti bizatihi bir amaç ve yüce değer olarak görmekte ve onun selametine ve muhafazasına mutlak öncelik tanımakta ve bu çerçevede siyasal eylem ve yöntemleri belirlemektedir. Yani devlet aklı, devletin sağlığını ve gücünü korumaya yönelik yapılması gerekeni söylemekte olup bunun araçlarının bilgisine ilişkindir. Devletin korunmasına yönelik gerekli olan araçların ve yöntemlerin belirlenmesinde devlet aklının mihmandarlığını, herhangi bir hukuki veya etik değer değil; zorunluluklar oluşturmaktadır. Temel amacı varlığı olan ve meşruiyetini de bizatihi varlığından alan devlet, bu amaç çerçevesinde zaruretleri de yine kendisi tayin etmektedir. Bu mantık çemberinde araç ve amaç uygunluğu ve rasyonalite söz konusu olmaktadır ki, devlet aklı her şeyden evvel yüksek derecede bunu gerektirmektedir. Zaten devlet aklı, devletin kendisi ve gerektirdikleriyle (kurulması, geliştirilmesi ve özellikle korunması) ilgili olan devleti yönetme “sanatının” bilgisiyle (rasyonel bilgiyle) ilgilidir.

Devletin rasyonel yönetim sanatına ilişkin olan devlet, bunun araçlarının bilgisini elde etmenin ve geliştirmenin, gerekli ve yeterli derecede elde etmenin arayışına girmektedir. Devletin muhafazası için tehlike arz eden unsurların ve bunları bertaraf etme araçlarının bilinmesi, yönetim sanatının doğru işlemlerini temin edecek ve devletin bütünlüğünü ve gücünü muhafaza edecektir. Devlet ancak bu araçların bilgisi ile düşman “korkusundan” emin olabilecektir. Bütün bunların devlet aklının bir parçası haline getirdiği bilgi (gizli bilgi) ihtiyacı, yönetim sanatının bir tekniği olarak istihbarat sanatının ortaya çıkmasına ve şekillenmesine yol açmıştır. Modern devlet aklının ayrılmaz bir birimi haline gelen istihbarat, salt bilgi veya haberden öte olup; devlet için “tehlike ve tehdit” unsurlarının gerçek doğasını ve onları önlemenin araç ve yöntemlerini ortaya çıkarmak ve belirsiz veya kaotik bir ortamda yönetim sanatının doğru bir biçimde gerçekleşmesine ilişkindir. Bu bağlamda, devlet aklı ile ilgili istihbarat sanatı bir kudret de içermektedir.

Temelini devletin korunması ve onun araçlarının bilgisi, mihmandarlığını da zorunlulukların oluşturduğu devlet aklı, “kriz” olarak nitelenen olgular ve durumlarda daha görünürlük kazanmakta ve somut bir biçimde yansıma bulmaktadır. Ancak devlet aklının yansıma bulduğu yöntemler de, krizin dercesine ve yapısına bağlı olarak değişik biçimlerde olabilmekte ve çok ince haller alabilmektedir. Bu araçlar ve yöntemler, adeta su ve hava gibi her kaba girebilecek, değişen her duruma ve konjonktüre göre şekillenebilecek özelliktedirler. Öyle ki, devlet aklının antitezi olarak konumlandırılan hukuk devleti kuramının içine girebilecek kadar sinsilik gösterebilmektedir. Ancak krizin yoğunluk derecesi arttıkça devlet aklının tezahürü çıplaklaşabilmektedir. Devlet aklının çıplak yansımasına verilebilecek en iyi örneklerden biri, Osmanlı-Türkiye geçiş sürecinde hüküm süren İttihat ve Terakki'nin bir unsuru olan Teşkilat-ı Mahsusa'dır.

Türkiye'nin geleneksel devlet anlayışının temelinde “devlet aklı” felsefesi yatmaktadır. Dolayısıyla siyasi sistemin –bu arada “hukuk”un– amacı, her halükarda bu yüce devletin varlık ve bekasını sağlamaktır. Türkiye, tarihsel olarak köklü bir geleneğe dayanan bir devlet olduğundan dolayı, onun devlet aklı da köklü bir tarihe dayanmaktadır. Osmanlı modernleşme sürecinin rahminde gelişmiş ve ortaya çıkmış olan Türkiye, Osmanlı devletinin uzun süren tarihinin bir nevi devamı ve varisidir. Türkiye ile Osmanlı arasında bir süreklilik var olduğundan, Cumhuriyet döneminde tezahür eden “devlet aklı”nı Osmanlı'nın “devlet aklı”ndan bağımsız olarak düşünülemez. Osmanlı'nın uzun süren tarihine bakıldığında, saf devlet aklının sayısız tezahürleriyle karşılaşmak mümkündür. Fatih Kanunnamesinde yer alan kardeş katli ile ilgili hüküm “devlet aklı”nın, sadece bir misalidir. Osmanlı sisteminin son dönemine egemen olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimi, “devlet aklı” doktrininin sistemli ve en çıplak halini Teşkilat-ı Mahsusa üzerinden göstermektedir.

Dönemin koşullarının etkisi veya mecbur kılmasıyla, ilk olarak yer altı bir örgüt olarak devleti kurtarmak ve korumak amacı ve azmiyle kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha sonraki yıllarda resmi bir hüviyet kazanmış ve resmen egemen olmuştur. Ancak yeraltı ruhunu kaybetmemiş ya da bu ruhu taşıyacak yapıları orada saklı bırakmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'yı, İttihat ve Terakki'nin “saklı” olan yeraltındaki ruhunu taşıyan bir kuruluş olarak nitelemek pek de yanlış olmayacaktır. Teşkilat, İTC'nin çekirdek kadrosu (özellikle Enver Paşa) için devletin zorunlulukları için gerekli ve zorunlu bir kuruluştur. Egemenliklerinin denk geldiği dönem, devlet aklı açısından “karmaşık” veya bunalım

denilen bir dönemin ve “kriz” denilen olguların olduğu bir zamana denk gelmektedir. Böyle bir durum ve dönemde ise, olağan yöntemlerle devletin varlığını ve selametini korumanın mümkün olmadığı düşünölmektedir. Enver Paşa'nın alenen ifade ettiği bu durum, devlet aklı denilen doktrininin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Devleti kurtarmayı ve korumayı merkezine alan ve bunun için her türlü aracı kullanmayı meşru gören Teşkilat-ı Mahsusa, gizli bir “istihbarat” ve “askeri” örgüt şeklinde yapılanmıştır. “Vatanı kurtarmak”, “büyük ve güçlü bir devlet kurmak” için her ne gerekiyorsa Teşkilat tarafından yapılmıştır. Teşkilat'ın yapısı, amacı ve amacı gereği kullandığı araç ve yöntemlerin tamamı, devlet aklı doktrinine tekabül etmektedir. Sonuç olarak “devlet aklı” en çıplak haliyle Teşkilat-ı Mahsusa'da tezahür etmiştir.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, Giorgio: İstisna Hali, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayınları, İstanbul 2006.
- AKÇAM, Taner: 1915 Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- ATAY, Falih Rıfkı: Zeytinadağı, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.
- AYDOĞAN, Erdal: İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918), Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- BELGE, Murat: "Teşkilat-ı Mahsusa", Birikim, Sayı: 116, Yıl: 1998, s. 16-20.
- BOTERO, Giovanni: The Reason of State, Trans. P.J. Waley & D.P. Waley, Yale University Press, New Haven 1956.
- DADRİAN, Vahakn N / AKÇAM, Taner: "Tehcir ve Taktik" Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- DADRİAN, Vahakn N.: Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, Çev. Atilla Tuygan, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 2007.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 13, Yıl: 2000-01, s. 45-57.
- ERÖZDEN, Ozan: "Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet", içinde Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara 2012, s. 63-80.
- FOUCAULT, Michel: "Omnes et Singulatim: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru", Özne ve İktidar, Çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel: Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978, Ed. Michel Senellart, Trans. Graham Burchell, Palgrave -Macmillan, London 2007.
- HASLAM, Jonathan: No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations Since Machiavelli, Yale University Press, New Haven 2002.

- HUTCHINSON, Steven: "Intelligence, Reason Of State and The Art of Governing Risk and Opportunity in Early Modern Europe", *Economy and Society*, Vol: 43, No: 3, 2014, s. 370-400.
- KARAN, Kaya: *Türk İstihbarat Tarihi*, Truva Yayınları, İstanbul 2008.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim: *İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919): Meclisi Mebusan Tahkikâtı; Teşkilâtı Mahsusa; Ermeni Tehciri; Divâmı Harbi Örfi Muhakemâtı*, Temel Yayınları, İstanbul 1998.
- MEINECKE, Friedrich: *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'état and Its Place in Modern History*, Trans. Douglas Scott, Yale University Press, New Haven 1962.
- POOLE, Thomas: *Reason of State: Law, Prerogative and Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- ROSENBLUM, Nancy L.: "Constitutional Reason of State: The Fear Factor" *Dissent in Dangerous Times*, Ed. Austin Sarat, The University of Michigan Press, Michigan/USA, 2005, s. 146-176.
- SANCAR, Mithat: "Devlet Akli" *Kıskacında Hukuk Devleti*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- SAYGILI, Abdurrahman: "Modern Devlet'in Çıplak Sureti", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 1, 2010, s. 61-97.
- SAYGILI, Abdurrahman: *Kutsallık ile Rasyonellik Sarkacında Devlet*, İmaj Yayınevi, Ankara 2014.
- SCHMITT, Carl: *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, 3. Baskı, Dost Yayınları, Ankara 2010.
- STODDARD, Philip H.: *Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918: Teşkilat-ı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma*, Çev. Tansel Demirel, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 2003.
- TEKİN, Gülçiçek Günel: *Ergenekon'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, Belge Yayınları, İstanbul 2011.
- TUCK Richard: *Philosophy and Government 1572-1651*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Salim ORHAN

TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

VIROLI, Maurizio: From Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics 1250–1600, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

ZÜRCHER, Erik Jan: Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, 20. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.